

Слађана Алексић

Филозофски факултет, Косовска Митровица

Међународни центар за православне студије, Ниш - Србија

e-mail: aleksladjana@gmail.com

КОНЦЕПЦИЈА ЛОГОЦЕНТРИЗМА И САВРЕМЕНЕ КЊИЖЕВНЕ ТЕОРИЈЕ

Анстракт: У књизи *Обнова логоцентризма* (2009), која представља синтезу укупне мисли Петра Милосављевића, човек се дефинише као једино живо биће које је способно да се служи продужецима. Најизграђенији систем продужетака јесу знакови на чију је функционалност човек упућен у семиолошкој парадигми. Један од главних човекових продужетака јесте метод, а међу методама они који га доводе у везу са логосом, засновани на логосу. У раду је изложена концепција обнове логоцентризма Петра Милосављевића осветљена у идејама Достојевског и аве Јустина Поповића, супротно од владајућег тренда, деконструкције логоцентризма.

Кључне речи: логос, логоцентризам, богоцентризам, метафизика, деконструкција, разлика, Дерида.

На развој теорије књижевности у 20. веку у највећој мери извршила су утицај два велика преокрета: антипозитивистички који јој је донео научну аутономију и постструктуралистички који је ту научну аутономију нарушио. Нарушене су скоро све премисе теорије књижевности које су биле у знаку структурализма, пре свега аутономност, објективност, универзалност и идеја метајезика. Теорија постмодерне чији су циљеви усмерени критици традиционалног начина теоретисања, кореспондира са постмодерном философијом схваћеном као критика западне метафизичке традиције. У настојањима да се превлада традиција, развиле су се две струје: теорија рецепције и идеја о деконструкцији метафизике. Ана Бужињска у књизи *Књижевне теорије XX века*, у одељку *Дерида: против структуре*, деконструкцију објашњава као „начин читања филозофских текстова (па затим и књижевних) који је започео француски филозоф Жак Дерида 1966. године“.¹ Деконструкција је добила „стратешки“ карактер као специфична врста критике („рушења“) метафизичких појмовних конструкција током ишчитавања канонских текстова који су репрезентовали традицију (на пример Платона, Русоа, Канта, као и Де Сосира и Леви-Строса). Михал Павел Марковски осветљава разлику између појмова деконструкције и деконструктивизма.² Изворе деконструкције Марковски

1 Бужињска 2009, 342.

2 Марковски 2009, 293.

Деконструкцијом назива један од праваца у савременом истраживању књижевности која је „тесно повезана с филозофијом француског филозофа **Жака Дерида** (1930–2004), док је деконструктивизам правац у истраживању књижевности који се највише развијао у Сједињеним Америчким Државама на преласку из седамдесетих у осамдесете године, и који је, такође, називан „Школа са

налази у критици појмовног језика Фридриха Ничеа, у критици супстанцијалног и истородног субјекта Сигмунда Фројда и у критици метафизике Мартина Хајдегера.³

Модерна семиолошка парадигма у филозофској мисли има корене у Ничеу који има кључно место у историји филозофије.⁴ Он је први, јасно и недвосмислено објавио „смрт Бога“, распад метафизике и крај логоцентризма. Милосављевић из мноштва значења израза метафизика издваја незаобилазно значење првог и најизразитијег метафизичког филозофа Платона који је сматрао да је стварни свет (свет идеја), различит од емпиријског света, само одраз стварног метафизичког света. Међу вечно истим идејама, најважније су лепота, добро и истина, идеје које чине јединство, Калон. Деконструкцијом Калона разарају се темељи европске цивилизације и сахрањује метафизика. Та метафизика је метафизика присуства. И о оном *тамо* она говори као о нечему постојећем, присутном. Основне идеје Дерида је изнео у свом главном делу *О граматологији* (1967), која као дисциплина још не постоји, али би по његовом мишљењу требала да буде шира од граматике и семантике.⁵ Дерида сматра да се свет може сазнавати уочавањем разлике између појава, чињеница, представа. Дерида показује да је Присутност (*la presence*) као доминантна филозофска категорија, неостварива илузија и да ништа није присутно у потпуности, да се све заснива на разлици (*la difference*): игри временског одгајања и антиципације.⁶

Идеја деконструкције усмерена је и против самог структурализма. Упућена је ка деконструкцији не само логоса (говора), већ и елемената који су с њим у вези: знака и значења, облика, стилова, уметничких модуса, онога чиме се структурализам на логоцентричан начин бавио. Идеја о деконструкцији логоцентризма, етноцентризма, фоноцентризма, заговара преврат у начину писања, у начину мишљења, у начину говора, па и у идејама у проучавању литературе.⁷ Мирољуб Јоковић у књизи *Онтолошки пејзаж постмодерног романа* (2002), уочава да се код Дерида метафизика први пут комплетно одбацује, настојање да деформише структурализам читајући га негативно, и да се језик Деридиног мишљења налази на граници филозофије и песништва. Јоковић каже: „У том смислу, Дерида је Борхес модерне филозофије јер је увео лавиринт у теоријско мишљење.“⁸

Књига *Обнова логоцентризма* Петра Милосављевића подвлачи дилему која се јавила крајем 19. и почетком 20. века: следи Ничеа (1844–1900) или Достојевског (1821–1881), европски Запад или европски Исток. Крајем 19. века човеку су понуђене две велике могућности од којих је Ничеова постала предоминантна, а мисао Достојевског потиснута. У Русији се то нарочито осетило победом комунизма и остварењем Ничеове идеје надчовека. „Човече, буди горд и срећан!“, поручује Ниче. Ничеов *надчовек* сачињен је од четири главна принципа: 1. Умро је Бог. 2. Не штеди ближњег. 3. Безобзирна жеља за моћи. 4. Све је допуштено.

Јејла“, јер је већина његових представника била окупљена око **Пола де Мана** (1919–1983).“

3 Марковски 2009, 393–394.

4 О теоријским основама семиолошке парадигме видети у раду: Алексић 2010.

5 Живимо у свету логоцентризма и етноцентризма, тј. у свету изграђених језика. Језик којим се служимо носилац је метафизичког односа према свету.

6 Марковски 2009, 396.

7 Милосављевић 2000, 472–473.

8 Поменути књига Мирољуба Јоковића писана је постмодерним писмом, терминологијом која је карактеристична за постмодерни теоријски дискурс. Читаоцима који су заинтересовани за најновију теоријску мисао о књижевности, али и за савремену светску књижевност, ова књига биће од велике користи.

Ставовe Достојевског из *Браће Карамазових* Милосављевић упоређује са Ничеовим из књиге *Како је говорио Заратустра*. У неколико кључних тачака, осветљена су два различита скупа ставова и два посебна дискурса:

„Достојевски:

1. Бога има. Ако Бога нема, све је дозвољено.
2. Бог је љубав; човеков извор и утока.
3. Морал мора постојати. `Смири се горди човече`.
4. Лепота (у смислу: логос) ће спасти свет.
5. Оно чему човечанство треба да тежи није натчовек него свечовек.

Ниче:

1. Бог је умро; Бог више не постоји.
2. У свету без Бога нема места за љубав.
3. Морал је идеја нејаких.
4. Иморализам је принцип јаких.
5. Светом треба да влада надчовек.“⁹

У роману Достојевског јунаци трагају за истином, као што су трагали јунаци Платонових дијалога, али у реалнијем и природнијем контексту. Ничеову реторичку књигу, Милосављевић условно схвата као роман, али је она у ствари зборник Заратустриних беседа из којих говори Ниче без образложења и доказа. У Русији је победом Октобарске револуције, победила и Ничеова филозофска концепција, „укинут Бог“, а Лењин и Стаљин подигнути су на степен надчовека. Достојевски је маргинализован као мислилац, говорило се о њему само као о великом романописцу.

У филозофској мисли 20. века, јавила се нова оријентација руских боготражитеља. Руској логоцентричној мисли Достојевског, Милосављевић придружује двојицу српских логотражитеља, владика Николаја Велимировића, теолога и беседника, и аву Јустина Поповића, теолога и философа. Највећи заступник идеје Достојевског био је ава Јустин Поповић, а његова мисао означавала је повратак логоцентризму. Ава Јустин објашњава: „План за тог новог човека је класично прост и једноставан: у новом човеку не сме бити Христа нити ичег Христовог. И Европа се дала на посао: почела је стварати човека без Бога, човечанство без Бога“ (...) Тада је у свест европске треме и сушичаве мисли улетео Ниче са својим олујама, бурама и земљотресима. И са заносом пророка и пламеног песника, објавио свету своје еванђеље о надчовеку.“¹⁰

Милосављевић наглашава да је пре и после револуције деловало низ руских мислилаца чија мисао није била довољно позната, јер је посматрана као уско религиозна. То су били: Владимир Соловјев, Николај Лоски, Вјачеслав Иванов, Сергеј Булгаков, Георгије Флоровски, Николај Берђајев, Лав Шестов, Павле Флоренски. И код Срба је мисао двојице највећих српских теолога и следбеника логоцентричне мисли Достојевског, владике Николаја Велимировића и оца Јустина Поповића била потискивана. У значајном тексту *Достојевски и Ниче* (1910), владика Николај Велимировић разрађивао је идеју Достојевског о свечовеку. Доктор Јустин Поповић дограђивао је идеју великог словенског писца и мислиоца Достојевског и сачинио две међусобно повезане књиге: *Филозофија и религија Ф. М. Достојевског* (1923) и *Достојевски о Европи и Словенству* (1940). Потиснуту опозицију ничеанској оријентацији која се јавља у исто време када и Ниче, чине двојица српских философа с краја 19. века, Лаза Костић и Божидар Кнежевић.

9 Милосављевић 2009, 112.

10 Поповић 2001, 259–260.

Милосављевић осветљава живот и дело Оца Јустина Поповића, који је „дарован српском народу“. Млади богослов Благоје Поповић, родом из Врања, за време Првог светског рата од српске владе послат је у Русију на школовање. Из Русије, због болшевичких револуционарних немира, премештен је у Енглеску, у Оксфорд и тамо је урадио докторску тезу која није била прихваћена, јер је у њој оштро критиковано римокатоличанство и протестантизам. Иста теза, *Филозофија и религија Ф. М. Достојевског* објављена је у Београду 1923. Докторску тезу одбранио је 1926, у Атини, на грчком језику, на тему *Учење светог Макарија Египатског о тајни људске личности и тајни њеног познања*. Његов рад у Карловачкој богословији трајао је до 1927, када је положио и професорски испит на тему *Теологија Светог Исака Сирина*. Између два светска рата постао је професор Теолошког факултета у Београду, и у то време завршио први део *Догматике* (1931), други (1935), и трећи део после рата. Ово дело оцењено је као изузетно у читавом православном свету. Нова комунистичка власт уклонила је професора Јустина Поповића са Теолошког факултета, и он се 1948. стално настанио у манастиру Ћелије код Ваљева где је проживео најплодније године свога рада и поред осталог, написао животно дело *Житије светих* у 12 томова, за сваки месец у години. Тако обимно дело о животима светаца нема ниједан хришћански народ. Милосављевић каже:

„Величина Јустиновог укупног дела не може се објаснити без истицања доприноса сестринства манастира Ћелије. Ове врсне монахиње спознале су да међу собом имају генија, или великог Божјег угодника (...) Игуманија манастира мати Гликерија, била је најближа помоћница великом духовнику. Она му је стварала неопходне услове да дело доврши. После његове смрти она се постарала да се његово дело објави. Постала је као и манастир, део великог догађаја који собом представља живо дело Јустина Поповића.“¹¹

Манастир Ћелије издаје укупно дело Јустина Поповића у две серије: једну, у 12 књига чине поменута *Житија светих*, а другу серију чине теолошка и филозофска дела у 30 књига. Међу њима је херменеутика светих јеванђеља, књиге молитава, беседа и проповеди. Једна од највећих личности у српској историји, Ава Јустин, имао је великог претходника, светог владика Николаја Велимировића. Милосављевић каже: „Владика Николај и Јустин Поповић баштинници су православне духовности уопште, руске православне мисли Достојевског, а посебно српске светосавске традиције. Владика се на Достојевског надовезивао у списима о теодулу и свечовеку; Јустин је настављао његову мисао у својој докторској тези, али и свуда касније, у својим теолошким и филозофским делима.“¹² Главна дисциплина која се у хришћанству бавила логосом била је теологија. Разумевању теологије доприноси важан одељак *Теологија Његошева* у једном од кључних дела Николаја Велимировића *Религија Његошева* (1910). Ево мисли владике Николаја: „Теологија значи говор о Богу. Теологија је отуд или све или ништа. Цела природа и надприрода и подприрода – све је теологија.“¹³

Милосављевић је тридесетак година предавао херменеутику (тумачење књижевних текстова) на Филозофском факултету у Новом Саду. Дошао је до сазнања да се херменеутиком бавио Никодим Милаш, српски књижевни критичар Богдан Поповић, али да је заправо све почело са Светим Савом као првим српским херменеутичарем у *Номоканону*. Врх српске херменеутике видео је у тумачењу светих јеванђеља аве Јустина Поповића. Јустин Поповић је највише познат као теолог, а његова *Догматика* у три књиге, незаобилазна је литература на богословским студијама. За црквену, али и

11 Милосављевић 2009, 223.

12 Милосављевић 2009, 223.

13 Милосављевић 2009, 104.

српску књижевност, посебно су значајна његова житија светаца која представљају наставак велике традиције старе српске житијне књижевности. Текстови владике Николаја и оца Јустина уврштени су у поједине антологије, али је њихова обрада присутна и у магистарским и докторским радовима проучавалаца књижевности.

Милосављевић наглашава да је Јустин Поповић био један од оснивача Српског филозофског друштва (1936) и издваја четири његове књиге као филозофске: прва докторска дисертација *Филозофија и религија Ф. М. Достојевског* (1923), *Достојевски о Европи и словенству* (1940), *Светосавље као филозофија живота* (1953) и *Филозофске урвине* (1957). Књига *Филозофске урвине*, садржи текстове који су настали и били објављени између два рата. Књиге о Достојевском говоре о сличним идејама и износе сличне ставове, али синтеза укупне филозофске и теолошке мисли оца Јустина, представља *Светосавље као филозофија живота*. У њој је представљена мисао светосавске традиције, мисао Достојевског и мисао оца Јустина као једна, *светосавље*.

Основа античке грчке филозофске мисли јесте трагање за логосом, али је логос основна преокупација и хришћанске теолошке мисли.¹⁴ Преплитање ових мисли Милосављевић налази у књизи Драгољуба Драгојловића *Историја филозофске мисли у Срба епохе феудализма* (1998), као смену неоплатонизма и неoarистотелизма у историји хришћанства. Хришћански Логос и филозофски логос нашли су се у пуном јединству у Хегеловом филозофском систему. Хегел је извориште свих решења нашао у Апсолуту који је по садржају нешто у основи исто што и Логос (Бог). Милосављевић констатује да отац Јустин и Хегел имају Логос као основно полазиште. Филозофија Јустина Поповића је критика човека хуманизма, филозофије која истиче човека без логоса у себи, али је и пројекција обнове логоцентризма. Милосављевић констатује: „Ова ренесанса позива да се Бог врати у обезбожени свет али тако што ће човек ићи ка Богу; да се логос врати у односе међу људима али на путу Христове истине и правде; да се логосу стреми у филозофији, у праву, у етици, естетици; да се крене у другом смеру од онога којем је човек био окренут у 20. веку.“¹⁵

У књизи аве Јустина *Светосавље као филозофија живота* представљена је логоцентрична концепција која има заједничко полазиште и исходиште у Логосу. Парафразирана мисао Јустина Поповића у поглављу *Светосавље као филозофија света* гласи: кључ свега је у логосу. Филозоф све у свету тумачи логосом и помоћу логоса, а теолог све у свету тумачи Богом. Кључна мисао аве Јустина гласи: „Логика света? Има ли овај свет логику, свет у свим својим појединостима и у својој свеобухватној целини? – Да, има: Бог Логос је једина логика света; у Логосу је и логика, само у Логосу.“¹⁶ Милосављевићу је блиска теолошка мисао оца Јустина, али се радије опредељује за њене филозофске основе. У докторској тези *Поетика Момчила Настасијевића*, Милосављевић помиње књигу *Достојевски о Европи и Словенству*, аве Јустина, и круг српских писаца који настављају духовну традицију Достојевског: Исидора Секулић, Милош Ђурић, Ксенија Атанасијевић и Момчило Настасијевић. Логос постаје опсесија почев од књиге *Методологија проучавања књижевности*.

Међу најзначајнијим филозофским проблемима 20. века, према мишљењу савремених западних филозофа, убраја се проблем аутентичности и смрти. У поглављу *Светосавска филозофија прогреса*, Јустин Поповић се бави тим проблемом: „(...) стећи Господа Христа, живети Њиме, у Њему и ради Њега, и на тај начин савладати грех и

14 Опширније о логосу у филозофској, књижевнотеоријској и теолошкој мисли видети у раду: Алексин, Андрејевић 2013.

15 Милосављевић 2009.

16 Поповић 2001, 188.

смрт у себи и у ближњима око себе“.¹⁷ Одговор оца Јустина о човековом продужетку, пружа религија у виду васкрсења Христовог и продуженог живота људи у вечности. Филозофија указује на чињеницу да сви можемо имати продужетке и после смрти, да живот настављамо преко деце, рођака, пријатеља народа, човечанства.

Хришћанску мисао српског теолога и филозофа Јустина Поповића, Милосављевић доводи у везу са филозофима логистичких темеља попут Хегела. Филозофска и теолошка мисао оца Јустина је логистичка, а дело *Догматика* највиши израз и домет логизма у мишљењу, јер свој филозофски и теолошки систем гради на Логосу. Хегел у својим књигама говори о материјализацији духа, или о одуховљењу материје, односно о јединству супротности, јединству духовног и материјалног, субјективног и објективног, које се нарочито остварује у уметности. Јустин Поповић у својој филозофској и теолошкој мисли, у самом појму Логоса, подразумева дијалектичност мисли у јединству духа и егзистенције, смисла и живота, животне филозофије и личног живота, мишљења и живљења. Милосављевић, на примеру схватања Христове природе, изложеног у другој књизи *Догматике*, илуструје дијалектичку мисао оца Јустина:

„Сва божанска откривења о Исусу Христу сливају се у две истине. Прва је истина: Исус Христос је истинити Бог, а друга: Исус Христос је истинити човек. И ове две сливају се опет у једну и спасоносну истину: Исус Христос је истинити Богочовек (...) По суштини својој божанска природа и човечанска природа разликују се бескрајно и неизмерно. Али богочовечанско чудо Личности Христове састоји се баш у томе, што су ове две бесконачно различите природе сједињене Ипостасју Логоса у једно чудно и недељиво јединство“.¹⁸

Милосављевић се позива на сродност филозофске мисли оца Јустина и филозофских идеја Хегела и Лазе Костића. Хегелова дијалектика подразумева промене у постојању супротица које је изразио ставом: теза, антитеза, синтеза, чиме се циклус промена завршава и почиње нови. Дијалектичка мисао оца Јустина ближе је мисли Лазе Костића о укрштају супротица, којима нема краја, процес се не завршава. Попут Предрага Вукадиновића који је за Лазу Костића рекао да је „скроз наскроз дијалектички дух“ (у предговору *Основном начелу*), и Милосављевић дијалектичким духом сматра оца Јустина, иако би се, како сам каже, тешко ко усудио да га доведе у везу са дијалектиком. Као илустрацију дијалектичке мисли, Милосављевић доноси одељак из друге књиге *Догматике*, у којем је отац Јустин објашњавао један од највећих проблема хришћанске религије, личност Исуса Христа, прилаз једном од најсложенијих људских творевина, *Новом завету*. Ево неколико реченица из тог одкомка: „Ако Он није био тело, нашта онда Марија? А ако није Бог, кога онда Гаврил назива Господом? Ако није био тело, ко је онда лежао у јаслама? А ако није Бог, кога су онда славили Анђели што су с неба сишли? А ако није био тело, ко је онда био повијен у пелене? А ако није Бог, коме су се онда клањали пастири?(...)“¹⁹

У другој књизи *Догматике*, као потврду става да укупна теолошка мисао не мора да се разликује од филозофске, Милосављевић наводи место где отац Јустин цитира из значајног црквеног документа „тако званог Атанасијевог симбола“, филозофским дискурсом, *двојство у јединству и јединство у двојству*. Аница Савић-Ребац је, такође, користила те изразе у објашњењу двојне природе Ероса. У својој књизи *Претплатонска еротологија*, у Еросу види претечу Хераклитовог Логоса: јединства у

17 Поповић 2001, 210.

18 Милосављевић 2009, 236.

19 Милосављевић 2009, 237.

двојству, двојства у јединству. Милосављевић констатује да су истим својствима окарактерисани Богочовек Христос, и митски бог Грка Ерос, као симболи љубави: Бог је љубав. По Милосављевићевом схватању није случајно да филозофска мисао Јустина Поповића не сеже само до Хегела. Он каже: „Она сеже и до Хераклита, оца дијалектике, а који је у суштини (по пореклу) Ерос, тј. који је љубав. Ова веза није случајна и накнадна. У већ наведеној књизи Драгољуба Драгојловића *Историја филозофске мисли у Срба епохе феудализма* (1998), Хераклит је један од најчешће помињаних филозофа. И његова мисао је у основи хришћанске филозофије.²⁰

Мисао Јустина Поповића представљена је филозофском терминологијом онда када он говори не само о Богу и његовој тројној ипостаси, него о три ипостаси Логоса. Милосављевић кореспондира Логос у мисаоном склопу аве Јустина са Хегеловим Апсолутним духом: „Као што Хегел често говори о оваплоћењу духа, или о одуховљењу материје, тако и Јустин често говори о оваплоћењу Логоса, посебно кад је у питању личноста Христова.“²¹ За оца Јустина Поповића, у двојству Богочовек, оваплоћени Логос, обожени човек, које сажима нематеријалну, невидљиву, духовну, и материјалну, видљиву, важнија је духовна страна везана за Логос. Није се двоумио око човекове бити, јер је сматрао да сваки човек има нешто божанско у себи. Остварити се у пуној мери Богочовеком Христом, треба да буде тежња сваког човека. Милосављевић каже: „Неко ће, у тој тежњи, то постићи више, неко мање; без те тежње нема разотуђења (дезалијенације). Тежња ка Христу, као идеалу, треба да буде права људска тежња. Идеал је `Бити Христ` – тако је писао Момчило Настасијевић, писац из Јустиновог духовног круга.“²²

Милосављевић наглашава да је Јустин Поповић проблем људске суштине решавао на два међусобно повезана начина, теолошки и филозофски. У теолошком смислу људска есенција је у трансценденцији, тј. у Богу, дакле, изнад човека, што значи да Бог који је створио све постојеће, у свему постојећем налази божански удео. Милосављевић каже: „Људска суштина није, дакле, одвојена нити може да буде одвојена од божанског, од логосног. Тек кад је Бог почео да бива изгнан из људског света, кад је човек а не Бог (Логос) био проглашен за мерило свих ствари, онда се и о Богу могло мислити као о трансценденцији (дакле као о нечему што постоји мимо човека). Од тада је, по Јустину, човек и кренуо на пут без Бога.“²³

У тумачењу јеванђеља по Јовану, нарочито чувеног почетка, Милосављевић налази потврду доследног схватања Јустина Поповића: а) да је Бог Логос, да у почетку није била Реч, него Логос, што је довело до редиговања превода који је приредио Свети синод Српске православне цркве; б) да се проблемом отуђења Јустин Поповић бавио на посредан начин, путем јасних и доследних мисли које су проистицале из логике. Човек се отуђује, када је отуђен од Бога, дакле, када је отуђен од логоса, у име материјалних ствари као највидљивијег вида алијенације, али и када је отуђен од Цркве као тела Христовог; в) да је питање есенције које неомарксистичка филозофија није могла да реши, Јустин Поповић у књизи *Светосавље као филозофија живота*, решавао у духу православља и европске логоцентричне традиције. Милосављевићеве речи опомињу савремену српску филозофску мисао о неопходности неге елитних умова, игнорисаних мислилаца логиста попут аве Јустина. Он каже:

20 Милосављевић 2009, 238.

21 Милосављевић 2009, 239.

22 Милосављевић 2009.

23 Милосављевић 2009, 240.

„Јустин Поповић има предност над другим мислиоцима зато што је био и теолог, али и филозоф, и што је основне проблеме обе те дисциплине решавао на принципијелно исти начин. Секуларна српска филозофија такође се огрешила о Јустина Поповића. И она је његово дело игнорисала зато што га није познавала, нити је хтела да га упозна. Данас се о Јустину Поповићу говори као о једном од највећих мислилаца у православној теологији свих времена и народа. Још нисмо спознали да у њему имамо једног од највећих филозофа 20. века, не само српских.“²⁴

Своју социјалну теорију (теорију о људском друштву) ава Јустин градио је из основног главног појма, Логоса, у конкретизованом појму Богочовека. Ава Јустин излаз за човека налази у повратку Богу не само у човека, већ и у његове односе са људима, што у филозофској терминологији значи, вратити логос у друштвени живот, у конкретне међуљудске односе. У осветљењу проблема вредности у филозофско-теолошком систему Јустина Поповића који се држи традиције светосавља и Платонове философије, Милосављевић уочава да се Јустин Поповић нигде не позива на Светог Саву, али да његова интерпретација има ослоња у мисли Светог Саве која је оваплоћена кроз дела, традицију и предање. Ава Јустин нигде не помиње ни Платона, али Платонову идеју везао је за Богочовека Христа. Платонова највреднија идеја Добра, Истине, Лепоте, ушла је у православну традицију, а један од њених главних настављача био је апостол Павле: „Јер некада бејасте тама, а сада сте светлост у Господу: владајте се као деца светлости, јер плод Духа је у свакој доброти и праведности и истини.“²⁵

Главни циљ просвете, Јустин Поповић види у усавршавању и довршавању човека: „човек се просвећује Богом“, у складу са основним појмом Богочовеком, али се и просвета формулише као људска делатност која добија непролазну вредност онда када се осмисли Богочовеком. Концепција просвете оца Јустина у складу је са логоцентризмом, јер је просвета институција која обликује човека и треба је ологосити. Ава Јустин је писао: „Интелигенција без доброте је казна Божја. А велика интелигенција без велике доброте је неподношљиво проклетство. Са интелигенцијом, без доброте, и нежности, човек је готов ђаво (...) Јер велика интелигенција и велика доброта, спојене у једно, и јесте анђео.“²⁶

Свети старац Варсануфије Оптински о истинској лепоти у уметности је записао: „Дух, који познаје Бога, природно поима красоту Божију и жели да се једино њоме наслађује... Созерцавање, окушање и наслађивање красотом Божијом јесте потреба духа, то је његов живот, и рајски живот... Душа коју води дух, не тражи само лепоту, него и то да се у прекрасним формама изрази прекрасни невидљиви свет, куда је својим утицајем позива дух.“²⁷ Религиозно осећање модерног уметника најпуније се исказује у његовом болном саосећању са човековом огреховљеном природом, у спуштању у човеков духовни пакао, како је чинио пророк модерне књижевности Достојевски који је овако промишљао: „И тако, дакле, ја примам Бога, и не само то, него још и више: отимам и премудрост и циљ Његов, који су нам већ потпуно непознати; верујем у поредак, у смисао живота, верујем у вечну хармонију у којој као да ћемо се сви ми слити, верујем у Реч (Слово), којој тежи сва васиона и која сама 'би к Богу' и која сама је Бог (...).“²⁸

24 Милосављевић 2009, 41.

25 Еф. 5, 8–10

26 Поповић 1999, 510–511.

27 Плиханков 2014, 51.

28 Достојевски 2012, 29–30.

Ава Јустин полазио је од претпоставке да је уметност израз трагичног осећања живота. Трагично је и само стање људске душе. У тексту *Срна у изгубљеном рају*, ава Јустин поетски дочарава тежњу за смислом и за бесмртношћу: „Срна сам. Али чиме? – Не знам. Видим, али како, и то не разумем. Живим, али шта је то живот, не схватам. Волим, али шта је то љубав, не поимаам. Патим, али како у мени ниче, расте и сазрева патња, то никако не разумем. Уопште врло мало разумем од онога што је у мени и око мене (...) Љубављу јесам оно што јесам (...) А ја сам само љубављу бесмртна и вечна.“²⁹

Милосављевић сматра да је објавом „смрти Бога“, Ниче извршио прекретницу у философији, али је и Јустин Поповић својом прекретничком концепцијом довео у питање основу нове европске цивилизације, идеју хуманизма. Нововековна култура више векова неговала је став да су хуманизам и ренесанса, после средњовековног „мрачњаштва“, донели позитивне вредности, афирмацију човека и његову „победу“ над Богом, са крајњим дометом у Ничеовом надчовеку. Мишљења Достојевског и аве Јустина, истичу другу визију, истински хуманистичку, човека са искром божанском. Философија Јустина Поповића је критика философије која у први план истиче човека без логоса у себи. Истовремено, она је пројекција обнове логоцентризма. Мисао аве Јустина једини излаз налази у Христу: „То је – Он. Он који је мисао људску завршио Богом, Творцем мисли, (...) Он – чудесни и чудотворни Богочовек: Бог човекове мисли, Логос човекове мисли, Логика човекове мисли, Смисао човекове мисли.“³⁰ То је богоцентрична мисао која обнавља нешто што је већ постојало у европском средњем веку када је централно место имао Бог. Та обнова „позива да се Бог врати у обезбожени свет али тако што ће човек ићи ка Богу; да се логос врати у односе међу људима али на путу Христове истине и правде; да се логосу стреми у философији, у праву, у етици, естетици; да се крене у другом смеру од онога којем је човек био окренут у 20. Веку.“³¹ Треба пронаћи затурени Логос, вратити му централно место у мишљењу и у животу које му припада.

Литература

Алексић, С., Андрејевић, А. (2013): „Логос у филозофској, књижевнотеоријској и телешкој мисли“. у: *Митолошки зборник* 29, Рача: Центар за митолошке студије Србије, 297–315.

Алексић, С. (2010): „Теоријске основе семиолошке парадигме“. у: *Простор Косова и Метохије као културолошки феномен српског народа*, Косовска Митровица: Филозофски факултет, 217–224.

Богдановић, Д. (1991): *Историја старе српске књижевности*, Београд: СКЗ.

Бујињска, А., Марковски, М. П. (2009): *Књижевне теорије XX века*, Београд: Службени гласник.

Велимировић, Н. (2003): *Религија Његошева*, Ваљево: Глас Цркве.

Велимировић, Н. (2010): *Речник вечног живота*, Београд: Верско добротворно старатељство Архиепископије београдско-карловачке.

29 Поповић 1999, 506–507.

Текстом *Срна у изгубљеном рају* завршава се књига *Филозофске урвине* аве Јустина. Прича је уврштена у Антологију српске хришћанске приче, *Чесма Воде Живе* (2006) Владимира Димитријевића.

30 Поповић 1999, 503.

31 Милосављевић 2009, 245.

Велш, В. (2000): *Наша постмодерна модерна*, Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Достојевски, Ф. М. (2012): *Књига о Исусу Христу*, Шабац: Глас Цркве.

Јоковић, М. (2002): *Онтолошки пејзаж постмодерног романа*, Београд: Просвета.

Коларић, И. (2000): *Филозофско-теолошки лексикон*, Ужице: Учитељски факултет.

Коларић, И. (2006): *Филозофија*, Ужице: Братис, Златибор.

Милосављевић, П. (2000): *Методологија проучавања књижевности*, Београд: Требник.

Милосављевић, П. (2009): *Обнова логоцентризма*, Ваљево–Никшић–Београд: Књиготворница Логос–Јасен.

Плиханков, В. И. (2014): *Наш живот је на небесима*, Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског; Нови Сад: Артпринт.

Поповић, Ј. (1995): *Достојевски о Европи и словенству*, Београд: Финеграф, Ваљево: Манастир Ћелије.

Поповић, Ј. (1999): *Филозофија и религија Ф. М. Достојевског*, Београд: Финеграф, Ваљево: Манастир Ћелије.

Поповић, Ј. (1999): *Пут богопознања, Филозофске урвине*, Београд: Финеграф, Ваљево: Манастир Ћелије.

Поповић, Ј., Хаџи-Арсид, В. (2000): *Тајне вере и живота (Основно богословље)*, Београд: Финеграф, Ваљево: Манастир Ћелије.

Поповић, Ј. (2001): *Светосавље као филозофија живота*, Београд: Финеграф, Ваљево: Манастир Ћелије.

Еванђелска лествица врлина Светог Аве Јустина, (2009), приредила Невенка Пјевач, Београд: Благодарник и ман. Лелић.

Палавестра, П. (2008): *Историја српске књижевне критике*. Нови Сад: Матица српска.

Радуловић, М. (2008): *Књижевност и теологија*, Београд: Институт за књижевност и уметност; Источно Сарајево: Православни Богословски факултет Св. Василија Острошког.

Речник књижевних термина (2001): Главни и одговорни уредник Драгиша Живковић, Бања Лука: Романов.

Трифунковић, Ђ. (1990): *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд: Нолит.

Узелац, М. (2004): *Историја филозофије*, Нови Сад: Стилос.

Хегел (1986): *Естетика*, I, II, III. Београд: Београдски издавачко-графички завод.

Шијаковић, Б. (2002): *Mythos, physis, psyche*. Београд–Никшић: Јасен Подгорица: Универзитет Црна Гора.

**THE CONCEPTION OF LOGOCENTRISM
AND CONTEMPORARY LITERARY THEORY**

The book *The Restoration of Logocentrism* (2009) that is a synthesis of all considerations of Petar Milosavljevic defines a man as the only living being that is capable of using continuations. Signs are the most constructed system of continuations to whose functionality a man is directed considering semiotic paradigm. One of the main continuations of a man is a method while in regard to methods those that relate it to logos are actually based on logos. This paper presents the conception of the restoration of Petar Milosavljevic's logocentrism which is illustrated in the ideas of Dostoyevsky and Saint Justin Popovic opposite to the dominant trend such as the deconstruction of logocentrism.

